

ють його повіки.. В грудях пече... Ноги більш його не підтримують... Але думка його лишається надзвичайно ясною. „Тепер вони врятовані“, думає він..

І певний того, що Матаре візьме протилежний напрям тому, який він покаже, Ксару повертає обличчя в напрямі до Ком-дан-Гарсі; він мимрить:

— Вони є там!

Потім опадає, як брила, на дно.

Переклав з франц. В. А.

Денис Лукіанович

Наталія Озаркевич-Кобринська у своїх заповітах

II

Текст заповітів

I. Власноручно списаний заповіт із датою: Болахів. дня 29 липня 1914 р.

Моя остання воля. На випадок моєї смерті я, Наталія з Озаркевичів Кобринська розпоряджаю моїм майном, як слідує:

I. Стан мого маєтку: а) хата і город в Болахові на Волоськім селі, ч. 341, набута мною на власність р. 1898. б) Нива на Бергомні ч. вик. гіп. 769 ґрунтової книги Болахів руський. в) Реальність об'явля числом виказу гіпотечного 28 і 492 ґрунтової книги села Белелуї, снятинського повіту, що обіймає 30 моргів ґрунту. г) Срібло, білля, книжки, постіль, інші движимости; два лоси Червоного Хреста і один дукат. д) У моїх віртелів: 1) у дра Л.О. 800 корон т. є чотиреста зр. 2) у Гр. Зац., урядника прокуратурі скарбу у Львові, маю на векселях 4200 корон т. є чотири тисячі двіста корон або 21000 зр. 3) у дра Ев. Лев. посла, на поквітованні 200 корон. 4) »Діло«, уділ 200 корон. 5) »Народній Дім« у Стрії 40 корон. 6) »Труд« у Львові, уділ 200 корон. 7) Також належить мені 200 корон із полишеної асекурації по батьку Івані Озаркевичу, улькованої на книжечці, що є у брата Льонгіна Озаркевича в сумі 1000 корон т. є 500 зр.

II.) 1) Хату в Болахові і ниву на Бергомні записую в доживоття братові Євгенові Озаркевичеві. По його смерті все продати т. є хату з городом і ниву на Бергомні ч. 69 ґрунтової книги, вложити до якого певного українського банку — а коли дійде до суми, яка приносила би 600 корон (шістьсот кор.) річного проценту, обернути на стипендію ім. Наталії Озаркевич-Кобринської для потребуючого українського письменника або письменниці, котрий заслугував би на те своїми чисто національними

1) Болахівським адвокатам: рад. Лисинецькому і др. Зволинському дякую за поміч при відписах актів. Тексти друкую з малими змінами в мові і правописі.

ідеями, був прихильником жіноцтва і його поступових стремлень. Першенство мають жінки, а реакціонерів обох родів виключається. На згаданого брата вкладається обов'язок оплачувати податки і не допустити до руйнації дому. Куратором Товариство «Просвіта» у Львові.

2) З реальності в Белелуї, снітинського повіту, під числом вказу гіпотечного 28 і 492 книги ґрунтової, що обіймає 30 (трицять) моргів ґрунту призначаю: Цілий т. зв. Кузьмишин город у селі над потоком, також чотири морги поля на т. зв. Копанах на заложення господарської школи в селі Белелуї для місцевих селянок, як і інших кандидаток нашої української нації під іменем Івана, Теофілі²⁾ і Наталії Озаркевичів. Куратором Товариство «Просвіта» у Львові. Колиб однак це господарство оказалось за мале до ведення практичної науки, можна продати, капітал дати до каси і нехай так довго процентується, доки з проценту не утвориться сума (найменше 600 корон) на стипендію для одної учительки, щоб студіювала жіноче господарство. За те зобов'язую Товариство (очевидно «Просвіту»), щоби що третій рік взяло до школи господарства безплатно одну дівчину з села Белелуї.

3) Один морг ґрунту в Копанах лишаю до моєї дальшої диспозиції.

4) З полишених з тої реальності 24 (двацятьчотири) морги записую моїй сестрі Єронімі з Озаркевичів Величковій. З двадцять чотирох моргів має вона сумлінно після якости цілого ґрунту поділити в сей спосіб: 1) Олені з Озаркевичів Іванцевій чотири морги. 2) Братові Льонґінові, а властиво його синові Іванові, два морги ґрунту і 200 корон, полишених мною з асекурації по батькові і 200 корон у Євгена Левицького. Решту полишеного ґрунту має сестра Єроніма по рівній часті і після якости цілого ґрунту розділити між свої доньки Орією і Калину.

III. 1) П'ятсот корон чоловікові, котрий упорядкував би полишені по мені письма і написав би передне слово. Має ним бути др. Денис Лукіянович, а якби той не жив, то Михайло Струтинський, а якби і той не жив, то перевести цілу справу конкурсово. Противників моїх переконань безумовно виключається. Тим всім мають зайнятися мої спадкоємці, а головню Оріся і Калина. Калина, Оріся і Ольга Дучимінська³⁾, котрій призначаю 100 корон, мають бути тому, що буде порядкувати, помічні в роботі.

2) Сестра Єроніма, або її спадкоємці мають поставити мені пам'ятник т. є великий хрест у дубовій корі з мурованою підставою, на котрім має бути написане на мармуровій таблиці, або якім іншим тревалім матеріалі: Наталія Озаркевич-Кобринська. «Мене вже серце не болить».

3) Свято хоронити полишені, а не видані ще письма по батькові Івані, і старатись у пригожій часі відповідно використати, а як би до того треба було грошей, то до того зобов'язується всіх моїх спадкоємців.

4) ґрунт можна продати лиш українцям.

5) Срібло, білля, білля столове, самовар, образи, таці, меблі, дивани, одіж, словом усі движимости, також (печатке слово) записую молодшій

²⁾ Теофілія з Окупецьких — мати Кобринської.

³⁾ Кол. учителька в Тяпчому під Волеховом, авторка споминів про Кобринську.

донці сестри Єроніми (Калині), з того вопа, т. є Калина, що буде уважати за відповідне, дасть на пам'ятку своїй сестрі Орісі і Олені з Озаркевичів Іванцевій. З грошей, які тепер є у п. Гр. Зац. на вексях 4200 кор. чотири тисячі двіста кор. розпоряджаю: 1) На пробу смерти для лікаря 30 кор. 2) Для священиків 300 кор. 3) На металеву трумцу 200 кор. 4) За місце на цвинтарі коло родичів 100 кор. 5) На брацтво, караван, доглядачів, чорне сукно на катафалок, котре лишається в церкві, т. є лишитья для церкви, і інші похоронні видатки 300 кор. (триста). 6) На угощення 150 кор. 7) Для того, що не буде жалувати свого труду, і всім щиро зав'язався би 40 кор. 8) На чорний атлас і хуску на голову 30 кор. Якщо я ті гроші перевела б на свою хоробу або інші видатки, то все те, то є всі ті видатки, які містять завіщення, мають покрити мої спадковці відповідно до пороблених мною легатів.

Це власноручно списане мною розпорядження моєї останньої волі підписую повним іменем: Наталія Озаркевич-Кобринська вр. Болехів, дня 29. липня 1914.

Маю три недруковані драми: «На шляху», ходить про жіночу творчість. «Ні їй ні мені»⁴⁾. На підставі: «Не ходи, Грицю, на вечерниці». Розгринається між інтелігентами. «Мати». На тлі наших університетських подій. Вічний проблем. Мати т. є почування матері і суспільности. Також новела „Du bist die Ruh“. Поправлене «На шляху» і „Du bist die Ruh“ я післала до редакції Л. Н. Вістника⁵⁾. Брудіон лишився. Болехів, 10 серпня 1914. Подаю те до відомости моїй родині і всім іншим інтересованим у моїм завіщанні. Наталія вр. Письма будуть законані або у мене в стаєнці, правдоподібно середній, або десь у Савицьких. У мене в стаєнці під дубом.

2. Усний заповіт.

(записаний у протоколі болехівського Суду з дня 20/3 1920 під Ч. А 71/20).

Свідок Осипа Дженджерова-Штафферова зізнає, що бл. п. Наталія з Озаркевичів Кобринська прийшла до неї до дому в перших днях (1—3) січня 1920. і заявила, що має намір зробити завідання, на те й попросила вона за свідків депонентку, Адольфу Юркевичеву й Адольфа Штаффера. Цього вона просила навіть, щоб він потував усе те, що вона постановляє. Опісля тестаторка при повній притомности ума, без примусу, ошибки, в перерваній прийві всіх трьох названих свідків заявила, що вправді вона вже зробила письменний заповіт, здепонований у суді, але тепер, з огляду на змінені обставини (як смерть бл. п. Євгена Озаркевича), хоче зробити

⁴⁾ Цю драму передала пок. Кобринська Ст. Чарнецькому, що був тоді мистецьким керманичем театру «Української Бесіди» у Львові. Поки він поробив конечні зміни, пок. Кобринська рукопис одібрала. По смерті авторки Чарнецький наново заінтересувався тим рукописом і звернувся до пок. дра Величка, бо в нього був архів Кобринської. Др. Величко відповів Чарнецькому, що спалив рукопис, бо непристойно, мовляв, щоб старша віком писала любовні сцени. ⁵⁾ Оповідання „Du bist die Ruh“ було друковане в Л. Н. В. щойно в 1918 році; драма ні.

пове завіщання, таким робом відликує й анулює попереднє, і постановила:

»На випадок моєї смерті записую свою реальність, т. є хату з городом в Болехові-Волоськім селі на Українську Захоронку в Болехові, застерігаючи однак доживотне уживання цієї реальности для своєї сестри Єроніми, замужньої Величкової.

З ґрунтів, положених у Болехуді, половину відкажую для Орисі і Катрини Величко, дощок Єроніми і дра Григорія Величків, по половині.

З другої половини цих ґрунтів відкажую третю часть Олені, замужньої Іванець, донці бл. п. Володимира Озаркевича. Третю часть Іванові Озаркевичеві, синові дра Льонгіна Озаркевича, а третю часть Товариству ім. Шевченка у Львові з тим, що тою останньою частью має заряджувати Товариство «Провісита» у Львові.

Щодо поля в Болехові, то часть його я вже продала, а диспозицію рештою цього поля застерігаю собі до пізнішого розпорядження.

Весь движимий маєток записую Катрині Величко.

Так само визнали два другі свідки.

III

Завваги і висновки

Від заповіту I. до заповіту II. — як бачимо—скок в діл. У задумах і нарадах тестаторки зо мною I. заповіт був далеко гарніший ніж вийшов на письмі. Кобринська мріяла і говорила про фундації, для родини задумувала залишити тільки легати і доживоття. Була ж уся її рідня заможна і малодітна,¹⁾ помочі від сестри не потребувала. Тай для себе самої збиралася тестаторка зробити дещо більше ніж зробила, вона, на пр придумала була визначити легат для різбаря за проект надгробку на її могилі, називала при тому (придніпряця) Гаврилка, що з вибухом війни вступив до УСС.

Про заповіт розмовляла зо мною тестаторка кількома наворотами десь недалеко кінця 1890-их рр. і згодом. Наша перша знайомість сягала до 1891 р. і небаром, не зважаючи на ріжницю в літах, Кобринська звязалася зо мною літературними й суспільними справами, а там і приятними взаєминами. З розмов про заповіт дізнався я, що тестаторка вибрала мене за впорядчика своїх писань, та що я мав би їх попередити монографією про авторку.²⁾ З того часу чимало ширих розмов Кобринська вела зо мною, як своїм прийдешнім життєписцем; чимало матеріалів закріплювала записками й складала їх для мене в своїому архіві. Я переконував її, що краще надрукувати б писання ще за життя. Вона зразу погодилася на це і збірне видання її творів мало появиться

¹⁾ Три брати К—ої займали становища: священника, адвоката, лікаря; сестра одружилася з гімназійним учителем. На чотири родини було чотири дочки й один син.

²⁾ Про легат у мою користь, зайва річ додавати, не було тоді мови.

в „Універсальній Бібліотеці“. Але видавцем цієї Бібліотеки був крім мене й В. Будзиновський, і саме ця спілка побіч інших перепоп в очах Кобринської найбільше ускладнювала справу. Справді Кобринська, хоч і мала грошеву спроможу, не рishалася понести кошти накладу. Нерідко хвилини зневіри набігали на неї: чираз вона бувала дуже розжалоблена проти громади і вірила, що вже після смерти воскресне правда її постать, накреслена безсторонно, а то й прихильно, і буде прийнята не упередженою в некористь громадою. Серед таких хитань я сам допоміг Кобринській видати хоч частину її белетристичних писань накладом „Р. У. Видавничої Спілки у Львові“ це було в самих початках цього товариства, ще в часі ювілею 25-літньої літературної діяльності Ів. Франка (30|X. 1898 р.) й обходу століття „Енеїди“ Котляревського (31|X. і 1|XI. 1898 р.) у Львові. Ознакою наближення Кобринської до проф. Грушевського, що тоді вже дуже виразно підбивав собі львівський терен, були її промови на одному й другому святі, а ще більше приступлення її до пайщиків „Р. У. Вид. Спілки“, задуманої проф. Грушевським, а навіть до мертворожденного „Запомогового фонду для р.-укр. літератів ім. Котляревського,³⁾ вкінці участь Кобринської у збірній фотографії письменників, що мали згуртуватися довкола пр. Грушевського, ЛНВ. і „У. Р. Вид. Спілки“. Дружина проф. Грушевського, Марія Вояковська, здавна вже належала до приклонниць Кобринської, як феміністки, і це всю справу тільки влегшило. Перший вибір з белетристики короткий, подиктований самим проф. Грушевським вийшов у 1899 р., як шостий випуск „Р. У. Вид. Спілки“ під заг. „Дух часу“. Але товка брошура замість поважного тому писань, поведінка й заходи В. Гнатюка, щоби не допустити мене до якоїнебудь участі у виданні цього випуску, його немили торги з авторкою за гонорар, стаття „ЛНВ.“ (проф. Грушевського) замість могої передмови до збірного видання творів, хоч би розбитого на кілька випусків „Вид. С—ки“—все те дуже знеохотило Кобринську. Справа з другим випуском її новель і оповідань („Ядзя і Катруся“), що появився щойно в 1904 р., і то на виразне бажання проф. Грушевського, головно ж незичлива постава декого з „Вид. Спілки“, тільки скріпили у Кобринської бажання перевидати колись її твори в повній збірці, з могою монографією.

Поки я ознайомився з усім, що Кобринську боліло, мені дуже дивно було, що суспільна діячка у силі віку, свідома своєї цілі і завдань, пробоевик нових ідей, так часто говорила про завіщання, коли так багато ще праці перед нею. Щойно, вслухавшись у наші розмови, я пізнав, що ніжна й

³⁾ Цей фонд, задуманий молодю і форсований Вол. Гнатюком, проф. Грушевський, після деякого спротиву, почав толерувати, але не одушевлявся ним ніколи.

еґоцентрична Кобринська почувалася в житті са́мітною, відосі́бленою і невдоволеною. Ані родинні взаємини її не здіймали горі, ані громадянська праця не виповняла їй життя. Кобринській не легко було терпіти іншу думку, ніж її, в таких справах, де вона вже зайняла становище; її незвичайно вражала незавжди джентельменська поведінка наших лю́дців проти неї; зате вона охрестила їх: „наше українське на­ру­боцтво“. Ще більше відказувала Кобринська на визначних діячів і провідників. Не могла вона погодитися з їх методами; закидала їм недостаточне вчитання, слабу підготовку до праці, ще слабшу до провoду. Не могла їм Кобринська дарувати їх вузького підходу й оцінки явищ, не розуміла, з якої речі не випіють, або не хочуть вони переступити тісний круг інтересів кліки, а то і особистих, а „мають два язика“. Ідеалом культурного громадянина й розумного провідника був у неї пок. Євген Олесницький.

Так хиталася Кобринська в га́дках: де їй льокувати серце, думку і себе саму? Чи у рідні, залишаючи їм усе придбане, чи в громаді, додаючи до вислідів своєї прилюдної праці ще й записи в допомогу своїм наслідникам і таким ідеалістам, що посвятають себе громадській службі. Правда, всяка заможна, бездітна людина, розпоряджаючи в останнє своє майном, зазнає турботи. У Кобринської приборала ця журба драматичні моменти й перипетії не так з уваги на її суспільне становище (інноваторки, що проломлює леди), як більше через її психічну структуру. Остаточно обернулася вона до родини не серцем, а обличчям, і це сталося через її скрупулянтність та джентельменство.

А саме стрівув був її незгідний з правдою закид, наче б то вона, проживаючи у батьків, багатіє коштом усіх заінтересованих у спадщині по батьках. І Кобринська зробила жест. А в тім ресортовим її дорадником у грошевих і маткових справах був один скарбовий урядовець у Болехові. Москвофіл, людина тупа й обмежена, але добрий фінансист і Кобринська мала до нього повне довіря у всіх її грошевих оборотах. Уперто держиться в мене думка, що при заповіті І цей дорадник технічно поміг Кобринській та ще й не без впливу лишився його правничий погляд на зміст обидвох заповітів.

У тенорі всіх наших розмов про заповіт, пробивалися три бажання Кобринської. Перше головне місце займала журра про її писання й монографію. Другим невідхильним її бажанням було, щоб її ідеал, її мрія: письменницька праця і феміністика були й після її смерті тривко звязані з її особою. Оце й генеза її заповітних установ про школу жіночої господарки, про стипендію для пнсьменника. Вкінці хотіла Кобринська зазначити в своєму заповіті, що зберігає родинну традицію, необхідний засіб нашого національного розвою. Тим то задумувала вона, крім іншого, свою і батько-

ву хатню обстанову, бібліотеку і родинні пам'ятки Озаркевичів передати одному Озаркевичеві, тоді ще Івасеві (тепер інженерові). Тільки ж це приватна справа. Очевидно, всі родинні історії треба лишити на боці, обмежуючись до розходжень Кобринської з українською громадою. Приглянувшись їм, зауважимо, що все зосередилося довкола трьох важливіших подій, а саме: жіночого часопису, відомної критики на белетристику Кобринської і—спробою Кобринської переселитися до Львова.

Спиняючися на розходженнях з громадою треба їх заігнати до взаємин з однодумцями, тобто з радикалами і поступовими жінками, головню із співробітницями „Першого Вінка“, бо конфлікт між Кобринською і консерватистами зародився вже з першим її виступом.

Коли Кобринська збиралася зредагувати другий жіночий альманах, і стояла в зв'язках із співредакторкою „Першого Вінка“ Оленою Пчілкою, виринула в радикальних кругах і у поступових жінок думка про жіночий часопис замість неперіодичних книжочок (альманахів). Здорова думка, та Кобринська спротивилась їй головню тому, що проживаючи на провінції, вона не мала би змоги прибрати редакцію у власні руки, а це могло захитати не тільки її повагу, але й саму жіночу справу. Далі відчувала Кобринська і розуміла, що розвідки та студії до книжки ліпше відповідали її нахилам і методам праці, ніж публіцистичні статті. В свою чергу і тут заважили грошеві рахунки: Кобринська боялась їх менше, як технічних редакторських труднощів. Алже кошт „Першого Вінка“ упав на неї до спілки з Ол. Пчілкою, тому то на другий випуск альманаха вона жадала вже складок серед жіноцтва. Оці складки були вже в повному ході, й саме вони жінкам зближеним до радикалів і радикалам дали товчок до плянів про жіночий часопис. Ще й тоді Кобринська, пішла б була на уступки й компроміси, все одно: добровільно, чи з konieczности, якщо керма і достаточні впливи при співпраці з зичливими їй людьми були би для неї запевнені. Але такого підходу ніхто не спробував, зате всю справу задалегідь поставлено руба і всю її ведено заочно, поза плечима дотеперішньої провідниці жіночої еманципації.

Жіночі збори, скликані до Стрия 1. вересня 1891 р. могли й повинні були наладати справу. Але не наладали! Як четверту точку денного порядку нарад секретарка віча й речниця Кобринської Євгенія Ярошинська⁴⁾ поставила справу чергового (другого) жіночого альманаху, що був би продовженням „Першого Вінка“. Тоді Леся Бажанська-Озаркевичева піднесла вагу й потребу періодичного видавництва, але

⁴⁾ Учителька й одна з передових буковинських жінок, авторка ряду оповідань і п. вісти „Перекинчики“ (54-го випуску „Вид. Спілки“), вмерла в 1904 р. Її літературну сільветку гл. „ЛНВ“ (1904, XII).

Кобринська вказала на недостачу сприятливих до того умов і готова була продовжувати видавництво тільки неперіодичних альманахів. Шануючи авторитет Кобринської, збори більшістю голосів ухвалили внесок Ярошинської та ця ухвала нікого не переконала Олена Пчілка була поінформована, що якраз більшість зборів заявила за часописом і саме на тій основі Ол. Пчілка працювала на Придніпрянщині в користь жіночого часопису. Дописувачка „Народа“ (1891 р., ст. 282) представила справу так, немов би жіночі збори в Стрії відмовили своєї поваги тільки на прилюдні складки в користь жіночого часопису, але заявили при тому („запроектовано“)-щоби часопис виходив на кошт жінок, що вважають себе спосібними до видавництва. Цю думку похвалила від себе редакція „Народа“, ще й заохотила до передплати часопису.

Цей допис був у „Народі“ надрукований в рубриці „Жіноча справа“. В найближчому числі „Народа“ (стр. 304), в тій самій рубриці помістив Ів. Франко статтю „Альманах чи газета“. Він навів ряд доказів, чому потрібний часопис замість альманахів, і—крім іншого—подав грошеві обчислення видавництва. Стаття була докладно достроєна до програмової вступної статті, написаної Ол. Пчілкою для жіночого часопису „Рівність“, бо справа з часописом зайшла вже так далеко, що зараз після партійного радикального з'їзду Павлик мав склад редакційної колегії. Крім самогож Павлика і Франка ввійшли туди члени ред. колегії „Народа“ В. Охримович, М. Ганкевич і Р. Ярошевич, та ще два радикальні симпатизи: автор надрукованої в „Народі“ поеми під загол. „Молох“—Ос. Маковей і Ол. Колесса. Цей знову перед самими жіночими загальними зборами в Стрії вручив Кобринській ближче незнану поему „Мрії“. На цю колегію мав упасти весь тягар праці, бо між співробітницями були вичислені декілька імен друкованих у Першому Вінку, але їх поміч могла бути тільки принагідна, невелика й недосвідна, хоч би й не згадувати вже того, що були вони розкинені по всій Галичині і Буковині. Були між співробітницями три славні імена: Ол. Пчілки, Л. Українки, Дніпрової Чайки. Дуже гарно для „Рівности“ написана вступна стаття Ол. Пчілки з дочепленим списком співробітниць і співробітників віднайшлася в архіві Ів. Франка і з нагоди цьогорічного Жіночого Конгресу в Станиславові надрукував її „Новий Час“.⁵⁾ Згадана вище Франкова стаття в „Народі“ мала бути предтечею передовиці в „Рівности“ і самої ж „Рівности“ тай мала приготувати читачів на дві несподіванки: 1) часопис буде опертий на співробітниках, жінка дасть тільки редак-

⁵⁾ Гл. 138, 1934 р. Додано там замітку, що матеріальні труднощі перешкодили появі „Рівности“. Але тісна співпраця придніпрянців, що фінансували радикальні видавництва пересували ці труднощі на другий плян.

дійну фірму 2) редакція не мусить бути в руках Кобринської. Але хто ж мав дати редакції фірму? З цим був клопіт. Були дві кандидатки: братова Кобринської Олеся Бажанська-Озаркевичева і Ольга Франкова. Не давали вони достаточної запоруки і не рішались виступити без Кобринської та проти неї. А в тім треба було аж надто виразно і тісно вязатися з радикалами. Цього дехто з жінок не бажав собі, дехто не хотів, і так через недостачу інтелектуальних засобів галицького жіноцтва, справа жіночого часопису впала, а разом з тим керма в жіночих справах виховзнула з рук радикалам. Правда, почала виховзуватись і Кобринській, хоч ніякий керманіч не витягнув іще руки по корабель, хоч Кобринська не була примушена прилюдно виступити проти часопису, що був теж духом (вимогою) часу і явним доказом розвитку й животности жіночої справи. Кобринська, побачивши себе одну проти всього поступового жіноцтва; побачивши в часописному таборі крім Ол. Пчілки і своєї родини ще й Ярошинську, очевидно, зрозуміла трагедію.

У другому ударі не було вже такої плутанини особистої справи з громадською, як у спорі за часопис, і не було в ній вини Кобринської, як у тій справі. Проте вона Кобринську боліла, бо вся відбулася прилюдно і друком. Не маючи змоги повести жіночу справу цілком самостійно і по своєму, Кобринська все найбільше налягла на белетристику. Ідучи з духом часу, від 1893 року живо зацікавилася модернізмом, а тут уже інша українська модерністка доразу здобула собі широке признание. Тому Кобринській так дуже залежало на прихильній критиці її модерністичних творів. Тимчасом „устна словестність“ то б то каварняна критика і сплітка, не була ні трохи ласкава. З деяким глумом обзивався принагідний критик у „Буковині“ про нарис Кобринської п. з. „Душа“. ⁶⁾ В некористь Кобринській вирішила справу авторитетна стаття проф. Грушевського, ⁷⁾ бо критик додатньо оцінив тільки реалістичні її новелі. Колись Кобринська критику консервативного і протифеміністичного табору прийняла, як боевий визов і станула на бій. ⁸⁾ Тепер критику поступовців записала вона на рахунок української громади.

Один життєписець Кобринської, що пізнав її може около 1907 р., ⁹⁾ і в споминах про неї в „Новім Часі“ і в окремій брошурці робить найбільшу життєву трагедію з невданої проби Кобринської поселитися у Львові. Всі замітки цього життєписця, що не знав Кобринської перед 1905 р., не є поважні. На ділі Кобринська після повороту зі Львова не була зломана. Це була горда вдача, людина повна життєвої си-

⁶⁾ Розглядаючи III книжку ЛНВ за 1898 р.

⁷⁾ ЛНВ 1900 р. том IX.

⁸⁾ Відповідь на критику жіночого альманаху в „Зорі“, Чернівці

1888 р.

⁹⁾ Хронольоґії він не подав.

ли, енергії, а надто багато мала ідеалів, щоб падати у боротьбі — вона, авторка високого заповіту для української жінки.¹⁰⁾ Таку я її знаю, таке нотче в споминах за роки 1913—1920 М. Лімницький;¹¹⁾ засвідчують це навязані Кобринською в 1914 році літературні взаємини з І. Лизанівським у Києві, її співробітництво в ЛНВ в тому ж році і збірка воєнних оповідань.

Подорож Кобринської до Львова в 1905 р. мала характер переважно, коли не виключно, приватний. Як колись смерть чоловіка, так тепер знову смерть батьків¹²⁾ мала вагу поворотної дати в житті Кобринської. Треба було покинути парохіяльний дім, але Кобринська почувалася вільною і почула крила на плечах. Досі вона доглядала старенького батька, спаралізовану мати і жила з болехівськими ковтунами. Забажала тепер осісти у Львові, близько рідні; там жив її брат Євген, сестра Величкова, під самим Львовом (у Городку) брат Льонгин. У них не могла Кобринська жити; чому? це справи родинно-приватні, і коли гроші, привезені з Болехова, топилися, тоді Кобринська зітхала до заробітків пером, але таким мріям вона сама не вміла би була надати якісь реальні основи й форми.

А жіночий часопис? Чому ж, у Львові проживаючи, при допомозі 2—3 фахових людей, до неї приязних, її відданих — була би його Кобринська поставила високо. Але конюнктура з кінця 1891 р. не повторилася; в ту пору ніхто навіть не говорив прилюдно про жіночий часопис, не те, щоб писати. Одна правда, а саме: Кобринська мала нагоду ствердити, що вона індивідуалістка, в 55 році життя не так легко встигла б уже навязати з новими гуртками і провідниками. В самому гурті проф. Грушевського зайшло чимало змін: відійшли Маковей і Павлик; Франко розійшовся з Павликом і зробився робучим волон; місце Гнатюка загортав уже пок. Джеджора, в передпокої дожидав уже Євшан і т. д. Могла Кобринська опісля казати „я бажала їм дати себе цілу—вони не хотіли“, мала вона й повсякчасні жалі до громади, але відносити це до львівської ескапади — значить, не знати Кобринської. Боляче було Кобринській визнати, що вона відбилася від громади, і в звязку з цим могла вже тільки посвятитися літературній праці. Мав це бути протест громадянки

¹⁰⁾ „Іти крок за кроком, добиватися вищого розвою людства, поборотвати ретроградні переконання, доказувати силу і спосібність, дану жінці природою; пробивати свіжі шляхи в будуче“...

¹¹⁾ „Новий Час“ 25/6. 1934 р.

¹²⁾ О. Ів. Озаркевич умер 9. лютого 1903 р., його вдова Теофіля 28. березня 1904 року, сама ж Кобринська в 1920 році, але не 20 і не 22 січня, а 21-го.—За ці дати дякую болехівському парохові о. кан. Левинському.

і діяча, а від людини для українців — „мене вже серце не болить“.

Ці слова вона небаром напише в завіщанні І. У цьому ж завіщанні тестаторка виразно залишила до пізнішого розпорядку І морг землі в Белелуї, бібліотеку і портрети. В заповіті ІІ теж вилучила все поле в Болехові, застерігаючи, що додатково ним розпорядить. Не зробила вже цього, але вилучення бібліотеки й архіву доказує, що тестаторка не хотіла їх трактувати на рівні з полем і рухомим майном, записаним Калині Величківні.¹⁹⁾ Чому ж тестаторка в заповіті ІІ не згадує вже ні словом про бібліотеку й архів. Вона в першій половині січня 1920 р., тобто вже після завіщання ІІ зайшла до редакції „Громадської Думки“ у Львові й запросила ред. М. Струтинського, прийти до дому Величків. У Величків за явила йому, що свій архів передає Наук. Тов. ім. Т. Шевченка. Відїхала до Болехова з тим, що напише, котрого дня має приїхати до неї делегат Н. Т-ва й забрати все добро. Не написала, бо після приїзду зі Львова звалив її плямистий тиф. Очевидно, Н. Т-во повинно було пересправляти із спадкоємцями в справі архіву й бібліотеки, хочби навіть на судовій дорозі. Тим легше й доцільніше, що й воно було спадкоємцем, покликаним до тестаментарних пертракцій на основі протоколів болехівського суду під числом А 20/920 Так не зроблено, читачі знають, що прочищений архів Кобринської вивезено до ССРСР., протеребрену бібліотеку зложив пок. Величко у львівського адвоката Лисяка..

Справа скінчена. Ліпше чи гірше родина Кобринської-людини виконала її приватний заповіт для себе. Але Кобринська залишила ще й прилюдний заповіт, на скрижалях, писаний чуттям, нервами, працею і боротьбою цілих 40 літ для української жінки: „крок за кроком іти, доказувати, добиватись, поборювати“... Цей, далеко кращий її заповіт має виконати і виконає українська жінка для України.

¹⁹⁾ Не слід було декому із спадкоємців трактувати цей річі як мате іяльну спадщину, незважаючи, що це культурні надбання великого діяча, що це добро загально-національної вартости.